DESPRE O TIPOLOGIE A ENUNȚURILOR ÎN FUNCȚIE DE SCOPUL COMUNICĂRII. CU EXEMPLIFICĂRI DIN VERSIUNEA „NICOLAE MILESCU" A VECHIULUI TESTAMENT (MS. 45)[1]

LUCIA-GABRIELA MUNTEANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi

1. Considerații preliminare

Ms. 45 reprezintă prima traducere integrală a *Vechiului Testament*, făcută de cărturarul Nicolae Milescu Spătarul, la Constantinopole, între anii 1661 şi 1664, folosind ca text-sursă versiunea grecească a *Septuagintei*, în ediția de la Frankfurt (1597). Prin dimensiuni şi complexitate, avem de-a face cu un text foarte important în istoria culturii româneşti, semnificativ pentru contextul idiomatic al secolului al XVII-lea, delimitabil şi comparabil cu alte texte din şirul variantelor textuale biblice româneşti. S-a vorbit cu privire la acest text despre un „literalism de grad secund" (Munteanu 2008b). Este vorba despre faptul că textul-sursă este el însuşi o traducere, ceea ce îl obligă pe cărturarul traducător la un efort lingvistic maxim. Creativitatea reclamată de acest efort se manifestă în marele număr de împrumuturi lexicale, calcuri lexicale şi frazeologice, dar şi în construirea, prin imitație, a unei sintaxe româneşti „noi", savante, artificiale de multe ori, şi care instituie, în acelaşi timp, pentru prima dată în limba română, o serie figuri de construcție sintactică, cu funcții pragmatice, retorice, estetice specifice. Încercăm, în cele ce urmează, să prezentăm o schiță de tipologie a enunțurilor, în funcție de scopul comunicării, aşa cum apar acestea în textul biblic din Ms. 45.

2. Tipologia enunțurilor în funcție de scopul comunicării

Biblia este Marele Cod nu numai pentru că relatează istorii simbolic-semnificative de mare relevanță în istoria umanității, ci şi pentru că performează gama întreagă a actelor de vorbire, pe care o trecem în revistă după schița tipologică din ediția recentă a *Gramaticii* Academiei (GALR 2008 II: 25):

– r e p r e z e n t a t i v e , acte de vorbire prin care realitatea este transfigurată în discurs: *Şi răsădi Dumnedzău grădină în Edem, cătră răsărit, şi puse pre om, pre carele l-au zidit* (Fac. 2: 8).

[1] Aceste pagini reprezintă un fragment din studiul despre sintaxa Manuscrisului 45, pe care îl realizez ca membră a echipei de cercetare cu tema *Prima traducere romaneasca a Septuagintei, operă a lui Nicolae Milescu (MS. 45 BAR Cluj). Ediție critică, studii lingvistice şi filologice* (Grant CNCS, cod 1578).

BDD-V1128 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)

– d i r e c t i v e , acte de vorbire prin care locutorul formulează directive, ordine, instrucțiuni: *Dzis-am ție şi lui Síva: «Împărțiți țarina!»* (2Reg. 19: 29);

– i n t e r o g a t i v e , acte de vorbire prin care se formulează întrebări: *Au are vreo îndrăznire înaintea lui ? Au ca când are chema el, va asculta lui?* (Iov 27: 10);

– c o m i s i v e sau p r o m i s i v e , acte de vorbire prin care se fac promisiuni: *Şi voi pune făgăduința mea către tine şi vei întra întru săcriiu tu şi ficiorii tăi, şi fămêia ta şi fămeile ficiorilor tăi cu tine* (Fac. 6: 18);

– e x p r e s i v e , acte de vorbire prin care emițătorul exprimă emoții, sentimente, atitudini: *Bine-i, bine-i sufletului nostru* (Ps. 34: 28);

– d e c l a r a t i v e , acte de vorbire prin care se formulează declarații: *Aşa să dzici fiilor lui Israil: «Domnul Dumnedzăul părinților voştri, Dumnedzăul lui Avraam, şi Dumnedzăul lui Isaac, şi Dumnedzăul lui Iacov m-au trimis către voi»* (Ieş. 3: 15).

Între actul de vorbire performat şi structura sintactică a enunțului există corelații directe: „în mod prototipic, aserțiunile se corelează cu sintaxa asertivă / enunțiativă; întrebările, cu sintaxa interogativă; directivele, cu sintaxa imperativă; expresivele, cu sintaxa exclamativă; promisivele / comisivele şi declarativele nu au mărci formale specifice" (GALR 2008 II: 25). Aceste corelații nu sunt însă obligatorii şi ele depind de mulți factori, precum contextul de comunicare, participanții, strategiile discursive adoptate de vorbitori ş. a. m. d.

2.1. *Enunțuri asertive*

Enunțurile asertive sunt acelea în care se comunică „o informație referitoare la producerea unui eveniment (din realitatea extralingvistică), care poate fi calificat ca adevărat sau fals" (GALR 2008 II: 26). În funcție de implicarea sau nonimplicarea afectivă a locutorului, există enunțuri asertive obiective: *Şi dzise împăratul eghiptênilor moaşelor jidovilor* (Ieş. 1: 15), şi enunțuri asertive subiective: *Te-ai giurat lor pre tine* (Ieş. 32: 12). Enunțurile asertive sunt modalizate prin diferite mijloace, dintre care exemplificăm următoarele elemente care produc respectivul fenomen de modalizare

(i) Modurile verbale:

– indicativul exprimă certitudinea: *Şi* ***era*** *tot pământul un rostu şi un glas la toți* (Fac.11: 1);

– conjunctivul exprimă posibilitatea: *Ne-au scos pre noi den pământul Eghiptului* ***să*** *ne* ***dea*** *pre noi la mânule amorreilor ca* ***să*** *ne* ***surpe*** *pre noi* (Deut. 1: 27); cf. *Ne-au scos pre noi din pământul Eghiptului ca* ***să*** *ne* ***dea*** *în mâna amoreului şi* ***să*** *ne* ***şteargă*** (VULG.BLAJ).

– prezumtivul exprimă supoziția: *Şi* ***nu vor fi nădăjduindu-să*** *pre cuptoare, nici pre faptele mâinilor lor, carele au făcut dêgetile lor, şi nu vor vedea copacii, nici urâciunile lor* (Is.17: 8). *Dzise Tovit: „Cândai* ***să nu să fie ruşinat****? Cândai* ***să nu fie murit*** *Gavail şi nime lui dă argintul?" Şi să mâhniia foarte* (Tov. 10: 2);

– condiționalul exprimă neîncrederea: *Şi cine oare* ***are şti*** *că* ***aş afla*** *pre îns şi* ***aş veni*** *la săvîrşit?* (Iov 23: 3).

În greaca Septuagintei, în locurile corespunzătoare există, de regulă, aceleaşi moduri verbale, ca mărci modalizatoare, ceea ce întăreşte încă o dată caracterul literalității traducerii şi abilitatea excepțională a lui Milescu de a crea un text românesc adecvat tuturor criteriilor: criteriul exactității transpunerii cuvântului sacru, criteriul inteligibilității în limba-țintă, criteriul adecvării stilistice. Urmărim, cu titlu doar ilustrativ, traseul câtorva asemenea echivalări dinspre textul original spre cel creat prin traducere:

Şi ***era*** *tot pământul un rostu şi un glas la toți* (Fac.11: 1).
Καὶ ἦν πᾶσα ἡ ***γῆ*** *χεῖλος ἕν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν* (SEPT.)
Erat autem terra labii unius et sermonum eorundem (VULG.)

BDD-V1128 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)

Aici, indicativului imperfect românesc *era* îi corespunde în mod firesc şi automat imperfectul grecesc cu valoare similară *ἦν*.

Exemplul următor pune în evidenţă un caz de anizomorfism semantic şi gramatical între română şi greaca veche a *Septuagintei*:

Ne-au scos pre noi den pământul Eghiptului ***să*** *ne* ***dea*** *pre noi la mânule amorreilor, ca* ***să*** *ne* ***surpe*** *pre noi* (Deut. 1: 27).
Ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου ***παραδοῦναι*** *ἡμας εἰς χείρας Αμορραίων* ***ἐξολλεθρεῦσαι*** *ἡμᾶς*

Cele două forme de conjunctiv prezent *să dea* şi *să surpe* echivalează gr. *παραδοῦναι* şı *ἐξολλεθρεῦσαι*, care repezintă formele de infinitiv aorist cu valoare de subjonctiv ale verbelor greceşti παραδίδομι ‘a preda; a da pe mâna cuiva’, respectiv ἐξολλεθρεύω ‘a distruge, a nimici’. Un scurt comentariu de natură istorică şi tipologică se impune. Constatând că traducătorul privilegiază conjunctivul în favoarea infinitivului, încă activ în asemenea contexte în texte din secolul al XVI-lea, deducem că în uzul literar comun de la jumătatea secolului al XVII-lea infinitivul era deja mai rar întrebuinţat (vezi Frâncu 2009: 314–315, Dragoş 1995: 3–48 şi 86). Limba neogreacă va cunoaşte şi ea subjonctivul compus cu conjuncţia *να*, echivalent al lui *să* din limba română. Conjunctivul cu acest morfem este socotit unul dintre cele mai expresive elemente ale „uniunii lingvistice balcanice” (Karl Sandfeld). Interesantă este o comparaţie lărgită şi la filiera latinească. În *Vulgata*, secvenţa echivalentă este *Eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manu Amorrhaei atque deleret*. Redată de traducătorii români de la 1760–1761 prin *Ne-au scos pre noi din pământul Eghiptului ca* ***să*** *ne* ***dea*** *în mâna amoreului şi* ***să*** *ne* ***şteargă*** (VULG.BLAJ.). Constatăm aici că, peste aproximativ un secol de la realizarea versiunii lui Milescu, conjunctivul românesc este selectat pentru a echivala conjunctivul imperfect din latină (cu valoare finală).

Alt exemplu:

Şi cine oare ***are şti*** *că* ***aş afla*** *pre îns şi* ***aş veni*** *la săvîrşit?* (Iov 23: 3).
Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium eius?

(ii) Alte mărci ale modalizării sunt adverbele şi verbele modale:

Căci Domnul ***prea*** *înalt — straşnic, împărat mare preste tot pământul* (Ps. 46: 2).
Ce ***trebuie*** *a face ţie?* (4Reg. 4: 13).
Şi bătea cetatea asupra lui Áhaz şi nu ***putea*** *să dea război* (4Reg. 16: 5).

Enunţuri asertive sunt identificate şi în construcţii interogative retorice: *Şi dzise Eliseé către împăratul Israil: „Ce-i mie şi ţie?* (4Reg. 3: 13) sau în structuri care solicită informaţii: *Şi am întrebat pre înşii pentru jidovii cei scăpaţi, carii au rămas de la robire, şi pentru Ierusalim* (Neem. 1: 2). Enunţuri asertive există şi în interiorul unor acte de vorbire directive: *Nu iaste bine a fi omul sângur* (Fac. 2: 18), în interiorul unor acte de vorbire promisive: *Iată, întorcându-mă, voi veni către tine la vrêmea aceasta în ceasuri* (Fac. 18: 10), precum şi în interiorul unor acte expresive: *Aşa şi eu m-am părăsit de către toţi şi am pierit şi înstreinat de casă m-am făcut* (Iov 6: 18).

BDD-V1128 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)

2.2. *Enunțuri imperative*

Enunțurile imperative sunt definite în GALR II 2008: 28 ca enunțuri care „exprimă un ordin, o comandă, un îndemn, o interdicție, intenția comunicativă a locutorului fiind de a-l determina pe alocutor să acționeze într-un anume fel. Spre deosebire de enunțurile asertive, enunțurile imperative nu sunt susceptibile de a primi o valoare de adevăr". În corpul Ms. 45, aceste enunțuri au verbul predicat la modul imperativ – *Eu sântu Dumnedzăul tău, să fii bineplăcut înaintea mea şi te **fă** curat!* (Fac. 17: 1). *Deci, văzând a mea rană, **têmeți-vă**!* (Iov 6: 21) – sau la modul conjunctiv – *Iuşurează de la mine varga, şi frica lui nu mă **stropşască**!* (Iov 9: 34). *Te-am scos den țara haldeilor ca să-ți dau pământul acesta **să**-l **moştneneşti**!* (Fac. 15: 7).

Ca şi în limba de azi, aceste enunțuri imperative aparțin vorbirii directe şi sunt acte directive: *Şi dzise Avraam către Dumnedzău: „Ismail acesta trăiască înaintea ta!"* (Fac. 17: 18). În *Septuaginta*, acest tip de enunț conține de asemenea un imperativ: Ισραηλ οὗτος **ζήτω** ἐναντίον σου.

Forma *ζήτω* este imperativul prezent al verbului *zavw* 'a trăi'; avem deci din nou de a face cu o convergență tipologică între limba-sursă şi limba-țintă, adică între greacă şi română.

În *Vulgata* este selectat verbul *vivat*, cu forma de conjunctiv optativ cu valoare de imperativ „cerut" de adverbul *utinam*: *Utinam Ismael vivat coram te!*

2.3. *Enunțuri exclamative*

Enunțurile exclamative sunt definite în GLR II 2008: 30 drept enunțuri cu o organizare sintactică marcată „prin prezența anumitor componente adjectivale sau adverbiale asociate frecvent cu tipare sintactice de gradare şi de intensitate, prin prezența interjecțiilor şi a unor elemente exclamative şi prin modificări de topică". În secvența următoare marca exclamativului este interjecția *iată*: *Şi dzise Ierovoam întru inima lui: „**Iată**, **acum** să va întoarce împărăția la casa lui David!* (3Reg. 12: 26). În *Septuaginta*, acest tip de enunț poartă, de asemenea, o marcă specifică a tiparului exclamativ, interjecția: ***Ἰδού*** *νῦν ἐπιστρέψει ἡ βασιλεία εἰς οἶκον Δαβιδ.*

Alte exemple:

> *„**O**, **Doamne**, şi aceasta-i ascunsă!"* (3Reg. 6: 5).
> *Pomenêşte lor, **Dumnedzăul mieu**, pentru spurcăciunea preuției şi pre leviți!* (Neem. 13: 29)

Constatăm prezența cuvintelor subliniate (interjecții, vocative, adverbe şi adjective, mărci care compun tiparul sintactic exclamativ. O altă marcă a afectivității şi a intensității, deopotrivă, întâlnită în enunțurile exclamative cu structură nominală este adverbul *cât*, ca în secvențele: *Dziceți lui Dumnedzău: **Cât** sânt înfricoşate faptele tale!* (Ps. 65: 2). ***Câtu**-i de bun Dumnedzău lui Israil celor drepți la inimă* (Ps. 72: 1).

2.4. *Enunțuri interogative*

În enunțurile interogative se adresează întrebări. Ca şi în limba de azi, identificăm în corpul Ms. 45 trei tipuri structurale de enunțuri interogative: totale, parțiale şi alternative (GLR II 2008: 32–35).

Interogativele totale solicită un răspuns de tipul *da* / *nu* şi au o structură comună cu cea a enunțurilor asertive: *Nu, iată, tot pământul înaintea ta iaste?* (Fac. 13: 9). *Au râs Sárra întru sine dzicîndu: Oare adevărat voi naşte?* (Fac. 18: 13). *Să vor fi 50 de drepți în cetate, piêrde-i-vei pre ei?* (Fac. 18: 24).

BDD-V1128 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)

Interogativele parțiale solicită un răspuns referitor la variabila din întrebare, exprimată prin adverbe interogative (*când*, *unde*) sau pronume interogative (*ce*) : *Şi chemă Dumnedzău pre Adam şi-i dzise lui: „Adam,* ***unde*** *eşti?”* (Fac. 3: 9). *Şi dzise Dumnedzău muierii: „****Ce*** *ai făcut aceasta?”* (Fac. 3: 13). *Şi dzise mie împăratul şi posadnica ce şedea lipită de el: „****Până când*** *va fi călătoriia ta? Şi* ***când*** *te vei întoarce?”* (Neem. 2: 6). În acest tip de interogative, atunci când subiectul este exprimat, el este poziționat după predicat. Respectiva particularitate de sintaxă interogativă este prezentă sau nu și în limba greacă a Septuagintei, cu mărcile interogativității normale într-o limbă indoeuropeană, în primul enunț citat adverbul interogativ de loc: *Adam, pou` ei!*.

În *Vulgata* conținutul semantic este reformulat, așa încât numele lui Adam apare ca obiect direct în propoziția anterioară, interogativa simplificându-se: *Vocavitque Dominus Deus Adam et dixit ei: Ubi es?*

Întrebările reproduse prin vorbire indirectă sunt rare în textul biblic; în acest caz, subordonarea față de regent se realizează prin conectori, ca în exemplele următoare: *Şi-l întrebam pre el* ***de unde*** *iaste şi numele lui nu mi-l spuse mie* (Jud. 13: 6). *Şi întrebând eu de sfêtnici* ***cum*** *s-are aduce aceasta la săvârşit* (Est. 13: 3).

Interogativele alternative solicită interlocutorului selectarea unei opțiuni din cel puțin două: *Şi va vrea ție inorodul să-ți slujască sau să doarmă pre iêslea ta?* (Iov 39: 9).

Enunțurile interogative din Ms. 45 au diferite funcții textuale (GALR II 2008: 38–43), cum se observă din exemplele următoare:

– funcția retorică: *Şi dzise Avram: „Despuitoriule Doamne, ce-mi vei da mie? (Fac. 15*: 2*). Fiiu de 80 ani eu astădzi sântu. Au cunoaşte-voi întru mijlocul răului şi bunului? Au cunoaşte voi încă, robul tău, ce voi mânca sau şi ce voi bea?* (2Reg. 19: 35);

– funcția de tip ofertă**:** S*pune-mi de iaste la tată-tău loc noao de poposit”?* (Fac. 24: 23);

– funcția de tip reproș: *Şi-i dzise lui, Dumnedzău: „Cine ți-au povestit ție cum eşti tu despuiat, fără numai den lemnul ce ți-am porâncit ție de acela sângur să nu măninci, de acela ai mâncat?”* (Fac. 3: 11). *Ai venit către mine a-mi aduce aminte strâmbătățile mêle şi a omorî pre fiiul mieu?”* (3Reg. 17: 18);

– funcția de amenințare**:** *Şi dzise şêrpele către muiêre: „Ce că au dzis Domnul: «Să nu mâncați den tot lemnul den grădină»?”* (Fac. 3: 1);

– funcția de întrebare-ecou: *Şi va întra împăratul mărirei. / Cine-i acesta, împăratul mărirei? Domnul puterilor, acesta iaste împăratul mărirei* (Ps. 23: 9–10);

– funcția de confirmare: *Domnul au dzis lui să blastăme pre David; şi cine va dzice: «Ce ai făcut aşa?»* (2Reg. 16: 10). *Şi căută Avennir dendărătul lui şi dzise: „Au tu eşti Asail sângur?”. Şi dzise: „Eu sântu”* (2Reg. 2: 20);

– funcția directivă indirectă: *Nu-mi vei povesti mie?* (2Reg. 13: 4);

– funcția fatică**:** *Cine au pus măsurile ei, de ştii? Sau cine-i cela ce au adus funie preste însă?* (Iov 38: 5).

3. Concluzie

Această schiță de tipologizare a enunțurilor în funcție de scopul comunicării relevă disponibilitatea structural-funcțională a sintaxei limbii române la mijlocul secolului al XVII-lea, în varianta ei biblică, de a realiza un transfer de conținut satisfăcător dinspre textul-sursă spre textul-țintă.

Prin procesul traducerii, se creează figurile sintactice prin care se exprimă repetiția sau insistența, precum anadiploza, anafora, chiasmul, epifora sinonimică, metafraza şi celelalte, care astfel vor intra, ca nişte clişee sau procedee, în toate stilurile limbii literare.

BDD-V1128 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)

BIBLIOGRAFIE

1. Izvoare

BIBL.1688: *Biblia 1688*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1988–2013.

BIBL.90: *Biblia sau Sfânta Scriptură...*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990.

Coresi, *Ps*.: Coresi, *Psalirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, Text stabilit, Introducere şi Indice de Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

Ms. 45: Biblioteca filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; conţine traducerea integrală a *Vechiului Testament*, efectuată de Nicolae Milescu şi revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

P. O. 1968: *Palia de la Orăştie, 1581–1582, Text – Facsimile – Indice*, Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

VuLG.BLAJ: *Biblia Vulgata*, Blaj 1760–1761, *Cuvânt-înainte* de acad. Eugen Simion, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

2. Literatură secundară

Dragoş, Elena, 1995, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R. A., 1995.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2009.

Iliescu, Maria, 1965, *Du latin au roumain. Sur quelques traits romans méconnus de la langue roumaine*, în „Revue roumaine de linguistique”, 10, p. 1–3.

GALR II 2008 – *Gramatica limbii române. II. Enunţul*, coordonator Valeria Guţu Romalo, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Munteanu, Eugen, 2008a, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.

Munteanu, Eugen, 2008b, *Biblia de la Bucureşti (1688) în raport cu versiunile ulterioare ale Sfintei Scripturi în limba română. Un punct de vedere filologic*, în *Sfânta Scriptră şi Sfânta Liturghie, izvoare ale vieţii veşnice*, Ediţie îngrijită de Pr. Lect. Dr. Mihai Vizitiu, Iaşi, Editura Trinitas, 2008.

SENTENCE TYPES IN THE NICOLAE MILESCU'S TRANSLATION OF THE OLD TESTAMENT (ms.45)

(*Abstract*)

The paper presents some particularities displayed by assertions, injunctions, exclamations and interrogations in Nicolae Milescu's biblical translation. The syntactic structures of the selected examples are placed in the context of 17th century Romanian and are compared with the syntax of the Greek version which served as a basis for translation.

BDD-V1128 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:17 UTC)